मानमस्ति। नन्वाहवनीयादीनामपि प्राकादिसाधनत्व मस्त्येव। नैतत्। न हि तत्राहवनीयादिरूपेण प्राकादिसाधनत्वं किं तर्हि प्रत्यक्षादिपरिदृश्यमानाग्न्यादिरूपेण। इह तु स्वर्गादिरूपेण न क्रयादिसाधनत्वमपि तु स्वत्वेनैव। न हि यस्य यत्स्वं न भवति तत्तस्य क्रयाद्यर्थक्रियां साधयति। अपि च प्रत्यक्षसाधिनामव्यवहारशास्त्रव्यवहाराणां स्वत्वव्यवहारो दृश्यते क्रयविक्रयादिदर्शनात्। किञ्च। नियतोपायकं स्वत्वं लोकसिद्धमेवेति न्यायविदो मन्यन्ते। तथा हि द्विजिह्वाशास्त्रे तृतीयवर्गके द्रव्यार्जनविधानां क्रत्वर्थत्वे स्वत्वमेव न स्यात् स्वत्वस्यालौकिकत्वादिति पूर्वपक्षः। अस्यायमाशयः द्रव्यार्जनस्य प्रतिग्रहादिना स्वत्वसाधनत्वं लोकसिद्धमिति पूर्वपक्षः समर्थितो गुरुणा। ननु द्रव्यार्जनस्य क्रत्वर्थत्वे स्वमेव न भवतीति वाग एव न संभवन्ति। प्रकल्पितमिदङ्केनापि अर्जनं स्वत्वं नाशादयतीति विप्रतिषिद्धमिति चेन्न। तथा सिद्धान्तेऽपि स्वत्वस्य लौकिकत्वमङ्गीकृत्यैव विचारप्रयोजनमुक्तम्। अतो नियमातिक्रमः पुरुषस्य न क्रतोरिति। अस्य चार्थ एवं विवृतः। यदा द्रव्यार्जनविधानां क्रत्वर्थत्वं तदा नियमार्जितेनैव द्रव्येण क्रतुसिद्धिः। नियमातिक्रमार्जितेन द्रव्येण न क्रतुसिद्धिरिति न पुरुषस्य नियमातिक्रमदोषः पूर्वपक्षे। सिद्धान्ते तु अर्जनविधानस्य पुरुषार्थत्वात्तदतिक्रमेणार्जितेनापि द्रव्येण क्रतुसिद्धिर्भवति। पुरुषस्यैव नियमातिक्रमाद्दोष इति नियमातिक्रमार्जितस्यापि स्वत्वमङ्गीकृतम् अन्यथा क्रतुसिद्ध्यभावात् न चैतावता चौर्यादिप्राप्तस्य पि स्वत्वं स्यादिति मन्तव्यम् लोके तत्र स्वत्वप्रसिद्ध्यभावात् व्यवहारविषयादाच्च। एवं प्रतिग्रहादुपायके स्वत्वे लौकिके स्थिते ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहादय उपायाः। क्षत्रियस्य विजितादय उपायाः वैश्यस्य लाभादयः शूद्रस्य शुश्रूषादय इत्यवधार्यो नियमाः। स्वकृयादयस्तु सर्वसाधारणाः "स्वामी स्वक्रयक्रयसंविभागपरिग्रहाधिगमेभ्यस्त्वाः। तत्रागतिर्नत्वा दायो रिक्थम्। क्रयः प्रसिद्धः संविभागः स प्रतिबन्धो दायः। परिग्रहोऽनन्यपूर्वस्य जलस्थलादेः स्वीकारः। अधिगमो निध्यादेः प्राप्तिः। एतेषु निमित्तेषु सत्सु स्वामी भवति। मृतेषु स्वामी ब्राह्मणस्याधिकं लभ्यमिति ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहादयो बहवः तदधिकमसाधारणम्। क्षत्रियस्य विजितमित्यत्राधिकमित्यनुवर्तते क्षत्रियस्य विजयदण्डादिरूपमसाधारणम्। निर्विष्टं वैश्यशूद्रयोरिति। अत्राप्यधिकमित्यनुवर्तते वैश्यस्य कृषिगोरक्षादिरूपं निर्विष्टं तदसाधारणं शूद्रस्य द्विजशुश्रूषादिना भृतिरूपेण यल्लब्धं तदसाधारणमेवमनुलोमजानां प्रतिलोमजानां च लोकप्रसिद्धेषु स्वत्वहेतुषु यद्यदसाधारणमुक्तम् "स्वतानामसाधारणम्" इत्यादि तत्तत् सर्वं निर्विष्टशब्देनोच्यते सर्वस्यापि भृतत्वात् "निर्वेशो भृतिभोगयोरिति" विश्वकोशात्। तत्तदसाधारणं वेदितव्यम्। यदपि पत्नीदुहितरश्चेत्यादिकारणम्। तत्रापि स्वामिसम्बन्धितया बहुषु दायविभागितया प्राप्तेषु लोकप्रसिद्धेऽपि स्वत्वे व्यामोहनिवृत्त्यर्थं कारणमिति सर्वमनवद्यम्"।

तत्र स्वत्वं जन्मनैवेति मिताक्षरादयः। पित्रादिमरणादिनैवेति दायभागादयः। तत्रापि बहुदायद्रव्ये स्वत्वमिति मिताक्षरादयः। प्रदेशभेदे इति दायभागादयः। तत्तद्ग्रन्थे विस्तरो द्रष्टव्यः [छद् छदनम्। १सुभगत्वे हेमच०।

स्वदन न०स्वद-भावे ल्युट्। १आस्वादे २खेदने च राजनि०।

स्वधर्म पु० स्वस्य वेदादिविहितो धर्मः। स्वानुरूपे वेदाद्युक्ते आचारादिधर्मे। "यो यस्य विहितो धर्मः स तस्यातिथिः प्रकीर्त्तितः। तस्मात् स्वधर्मं कुर्याद्वै द्विजो नित्यमनापदि" नरसिंहपु०। "श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात्। स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः" गीता।

स्वधा अव्य० स्वद-धा पृषो० दस्य धः। १पितृदेवोद्देशेन हविस्त्यागे अमरः। स्वेन धयति धे-क आप्। २मातृकामेदे स्त्री "नमःस्वधाभ्यां स्वाहायै" इति पितृगाथा। "निपातस्वधायोगे त्यागोद्देश्यपदात् चतुर्थी पितृभ्यः स्वधेत्यादौ पितृद्देश्यकत्यागे इति बोधः। तदर्थस्य विषयतया अत्र दानान्वयी तस्य निपातत्वेन तदर्थस्य भेदान्वयस्य व्युत्पत्तिसिद्धत्वात्। इदमन्नं पित्रे स्वधेत्यादौ पितृद्देश्यकत्यागविषय इदमन्नमित्यादि बोधः। मातृभेदस्वधा च तन्मन्त्रः ब्रह्मणो मानसी कन्या च पितृपत्नी। तस्यास्तोत्रे पितृत्वादिमातृवरणरूपोऽस्यावरो ब्रह्मणा दत्तः। "ब्रह्मा च मानसीं कन्यां वरुणे तां मनोहराम्" "स्वधामिधानां तदर्थं लक्ष्मीलक्षणसंयुताम्" "पितृभ्यस्तां ददौ ब्रह्मा तदेभ्यस्तुष्टिरूपिणीम्। ब्राह्मणानामुपदेशं चकार लोकनायकः। स्वधान्तं मन्त्रमुच्चार्य पितृभ्यो देहि चेति च। क्रमेण तेन विप्राय पित्रे दानं ददुः पुरा" ब्रह्मवै० प्र०